

УДК 378.147+371.314.6

А. М. КРАМАРЕНКОдоктор педагогічних наук
Бердянський державний педагогічний університет**ЕКОЛОГО-ЦІННІСНИЙ ПОРТРЕТИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ТА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА**

У статті представлено еколого-ціннісний портрет майбутнього вчителя початкової школи та соціального педагога. Визначено аксіологічні складники системи екологічних цінностей майбутніх фахівців, а саме: загальнолюдські екологічні цінності; соціоприродні екологічні цінності: еколого-етичні (природа як цінність), еколого-гуманістичні цінності (людина як цінність), еколого-естетичні цінності (краса природи як цінність), соціопродуктивна еколого орієнтована діяльність як цінність; особистісно-екологічні цінності.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічне виховання, екологічні цінності майбутніх учителів початкової школи, соціальний педагог, формування екологічних цінностей.

У зв'язку з об'єктивними процесами, які відбуваються в соціально-економічному житті Європи загалом та сучасного українського суспільства зокрема, екологічну підготовку майбутнього вчителя початкової школи та соціального педагога потрібно розглядати як обов'язковий чинник його професійної кваліфікації.

Проблеми формування нового вчителя для об'єднаної Європи висвітлив В. Андрущенко в монографії "Світанок Європи: Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття". Автор розглядає європейську освіту як інтелектуальний ресурс розвитку світової цивілізації [1, с. 183–255]. Учений аналізує перебіг об'єднавчих процесів на теренах Європи, досліджуючи суперечності та перепони на цьому шляху, можливості їх уникнення чи мінімізації засобами навчання чи виховання, наголошує на необхідності формування нового вчителя на платформі загальнолюдських цінностей.

Поділяючи думку науковця, В. Гончаров зазначає, що важливість ролі вчителя зумовлена тим, що освіта – це єдиний соціальний інститут, через який проходить кожна людина. Завдяки його діяльності реалізується державна політика в розвитку потенціалу нації, вітчизняної науки, техніки, культури, у збереженні та примноженні культурної спадщини й формуванні ціннісно орієнтованої людини майбутнього [5, с. 23].

Формування вчителя для об'єднаної Європи XXI ст. є одним із завдань єдиного освітнього європейського простору, що передбачає реалізацію відповідних орієнтирів у процесі професійної підготовки.

Так, 23–25 травня 2013 р. у м. Франкфурт-на-Майні (Федеративна Республіка Німеччина) під час проведення Другого форуму ректорів педагогічних університетів Європи був прийнятий стратегічний документ, який визначає духовну платформу формування нового вчителя для об'єднаної Європи XXI ст., – Педагогічна Конституція Європи [12].

Цей документ, як зазначає В. Бобрицька, розроблений В. Андрущенко (Україна), М. Гунцінгером (Німеччина) та А. Гайжутісовим (Литва), фіксує черговий етап пошуку відповідей на суспільні запити, формування нових підходів до підготовки вчителя, які б відповідали вимогам часу [3, с. 8].

Так, аксіологічну основу підготовки нового європейського вчителя визначено в розділі 4 Педагогічної Конституції Європи, що має назву “Ціннісна платформа педагогічної освіти”. Зокрема, у ст. 4.2 зазначено, що основними педагогічними цінностями є: толерантність, демократія, миролюбство, екологічна безпека, права людини та солідарність. Обґрунтовані в цьому документі ціннісні виміри підготовки нового вчителя для об’єднаної Європи XXI ст. концептуально відображають зміни, яких знало європейське суспільство внаслідок об’єднавчих процесів.

Розкриваючи проблему формування еколого орієнтованого майбутнього вчителя початкової школи та соціального педагога, визначаємо провідну роль екологічних цінностей у моделі цих фахівців, що відповідає ціннісній платформі Педагогічної Конституції Європи.

Проблему ціннісного ставлення до навколишнього середовища в процесі професійної підготовки зазначених фахівців розглянуто в дослідженнях О. Біди, Н. Борисенко, Н. Граматик, Н. Казанішеної, Т. Кучай, М. Хроленко та ін.

Проте недостатньо чітко висвітлено питання еколого-ціннісного портрета майбутнього вчителя початкової школи та соціального педагога, що й визначено нами як *мету статті*.

У розробці еколого-ціннісного портрета зазначених фахівців зосередимо увагу на структурі цінностей. За “Психологічною енциклопедією”, структура (лат. *structura* – взаєморозміщення, будова) – це сукупність компонентів об’єкта, поєднаних між собою стійкою системою істотних зв’язків, що забезпечують його фізичну й функціональну цілісність. Кожен об’єкт є системою певної складності, елементи якої й характер взаємозв’язку між ними утворюють його структуру, що залишається незмінною при перетвореннях” [10, с. 346].

Так, розглянемо структуру екологічних цінностей, поданих у наукових напрацюваннях Н. Асташовою, О. Вишневським, Н. Дежниковою, Т. Єфіменко, Л. Морозовою, Р. Турчаєвою та ін.

Розкриваючи проблему формування екологічних цінностей особистості, Л. Морозова зазначає, що система екологічних цінностей поєднує різноманітні цінності, які не можна зарахувати до однієї групи, оскільки вони відбивають потреби різного порядку – від тих, які забезпечують фізичне існування людини, до таких, що є основою її духовного життя. До структури екологічних цінностей особистості, на думку дослідниці, входять: якісні характеристики довкілля як основа життя людини – біотичні (ставлення людини до флори та фауни) й абіотичні (клімат, повітря, вода); екологічна безпека; екологічні знання (екологічна інформація); естетичні, ху-

дожні цінності, естетика природи; якість життя, буття людини; людина, людське життя як найвища екологічна цінність. Проблема екологічних цінностей на новому етапі розвитку суспільства була порушена вченою й у докторській дисертації “Соціальні механізми формування цінностей молоді в перехідний період: соціально-філософський аналіз” [9].

Екологічні цінності, за Н. Асташовою, включають у себе окремі соціально-культурні (природа), професійні (відповідальність) та особисті (свобода) цінності. Детальнішої номенклатури екологічних цінностей автор не наводить. При характеристиці екологічних цінностей у центрі уваги дослідниці перебуває природа [2].

Т. Єфіменко вбачає в системі екологічних цінностей, насамперед, такі складові: природу (планетарно-космічне довкілля); людину як біологічну й соціокультурну істоту з її фізичним здоров'ям та духовно-культурним потенціалом; суспільство як соціальну форму існування людини; духовність – спосіб рефлексії цього існування [6].

Розкриваючи зміст еколого-валеологічних цінностей педагога, Ю. Бойчук виокремлює такі складники: суспільна значущість і престиж еколого-валеологічної діяльності вчителя, визнання та підтримка її колективом; творчий і гуманістичний характер еколого-валеологічної діяльності, захопленість нею; можливість створювати здоров'язбережне освітнє середовище в школі, вести природоохоронну роботу; можливість самоствердження та професійного зростання в ній; можливість долучатися до загальної, педагогічної й еколого-валеологічної культури, постійно займатися самоосвітою тощо [4, с. 178].

А. Матвійчуком визначено соціальні екологічні, групові (професійні) екологічні та особистісно-екологічні групи цінностей, які становлять морально-аксіологічне підґрунтя екодеонтології (нова філософська дисципліна, яка намагається обґрунтувати необхідність свідомого підпорядкування особистісних інтересів потребам суспільства в гармонійному їх поєднанні). Соціальні екологічні цінності, вважає автор, – це цінності, які функціонують у різних соціальних системах і виявляються в суспільній свідомості. Групові (професійні) екологічні цінності формуються в процесі професійної діяльності та підготовки до неї й характеризуються цілісністю та відносною стабільністю. Остання група цінностей має індивідуальний характер і формується в суб'єктивному екологічному досвіді людини та є основою для групових (професійних) і соціальних екологічних цінностей [8].

У свою чергу, Р. Турчаєва виокремлює такі групи екологічних цінностей: загальнолюдські еколого орієнтовані цінності як ідеали, норми для всього людства в будь-який історичний час; соціоприродні еколого орієнтовані цінності, пов'язані з діяльністю людини у взаємодії з навколишнім середовищем (еколого-етичні, еколого-гуманістичні, еколого-естетичні цінності, соціопродуктивна еколого орієнтована діяльність як цінність); особисті-

сні еколого орієнтовані цінності, які формуються при узгодженості соціального та індивідуального досвіду людини в процесі екологічної освіти [11].

Ці положення набули доповнення в наукових напрацюваннях О. Фокіна з проблеми формування еколого орієнтованого світогляду особистості як акмеологічного феномена, С. Степанова при розкритті питання екологічної освіти для сталого розвитку тощо.

На підставі аналізу наведених наукових підходів до окресленої проблематики [4; 6; 8; 9; 11] вважаємо за потрібне запропонувати такі аксіологічні складники системи екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи та соціального педагога: *загальнолюдські екологічні цінності* (життя в усіх його проявах, природа та гармонія з нею, ставлення до Землі як до унікальної екосистеми); *соціоприродні екологічні цінності*: екологічно-етичні (природа як цінність): турбота про фауну та флору, самоусвідомлення й переживання своєї єдності з природою, економне ставлення до природних ресурсів і національних багатств та формування такого ставлення в учнів; обмеження власних споживацьких потреб і контроль за своєю практичною поведінкою в довкіллі; еколого-гуманістичні цінності (людина як цінність): здоров'язбереження людини в умовах погіршення стану навколишнього середовища, людина як творець за законами природи, людина як невід'ємна частина природи, взаємовигода відносин у системі "людина – природа"; еколого-естетичні цінності (краса природи як цінність): краса природи як необхідна умова життєдіяльності людини, екологізація (озеленення, насичення природними об'єктами) місцеперебування, краса ландшафту; соціопродуктивна еколого орієнтована діяльність як цінність (готовність виконувати ігрову, трудову, дослідницьку, природоохоронну, краєзнавчу, дозвіллеву, творчу й оздоровчу еколого орієнтовану діяльність); *особистісно-екологічні цінності*, що орієнтовані на відносини людини з природою та з людиною як її невід'ємною частиною (милосердність, взаємопідтримка у ставленні до природи), на визначення стратегії життєвого вибору особистості – активна життєдіяльність у гармонії з природою, духовна та фізична єдність з природою [7, с. 112].

У структурі екологічних цінностей майбутнього вчителя початкової школи та соціального педагога виокремлено основні компоненти та критерії їх визначення, такі як: потреба в засвоєнні еколого орієнтованих знань, спонукання до активних еколого-педагогічних дій, інтерес до саморозвитку власних можливостей і здібностей здійснювати майбутню еколого-педагогічну діяльність та наявність позитивного емоційного ставлення до неї, емоційної оцінки (*емоційно-мотиваційний компонент екологічних цінностей*); еколого орієнтовані знання майбутніх фахівців (*когнітивний компонент*); регуляція майбутньої еколого-педагогічної діяльності та поведінки на основі зазначених цінностей (*діяльнісний компонент*); інтелектуальна активність майбутніх фахівців на основі самоаналізу, самоконтролю, самооцінки в співвіднесенні власних здатностей і можливостей свого реального "Я-

екоціннісного” з ідеальним “Я-екоціннісним”, чого вимагає майбутня еколого-педагогічна діяльність (*рефлексивно-творчий компонент*).

Нами визначено такі показники сформованості екологічних цінностей майбутніх фахівців: усвідомлення сутності проблеми формування екологічних цінностей у процесі професійної підготовки та необхідності засвоєння еколого орієнтованих знань для здійснення еколого-педагогічної діяльності в початковій школі, цілеспрямоване бажання засвоїти еколого-педагогічні дії в роботі з молодшими школярами тощо (емоційно-мотиваційний компонент); повнота природничо-наукових, професійно-педагогічних, методико-природничих знань екологічного характеру; спрямованість на розширення знань про екологічну ціннісну складову майбутньої професійної діяльності тощо (когнітивний компонент); міцність сформованості аналітико-оцінних, прогностичних, проєктивних і практичних еколого орієнтованих умінь, конструктивних умінь щодо відбору навчального матеріалу для молодших школярів відповідно до завдань екологічної освіти; стале володіння педагогічною діагностикою наявності розвинутості екологічних цінностей у молодших школярів тощо (діяльнісний компонент); наявність сформованих рефлексивно-творчих умінь самовизначати, самопізнавати, самокорегувати еколого орієнтовані знання тощо (рефлексивно-творчий компонент).

Зазначимо, що професійна підготовка еколого орієнтованого педагога відбувається за наявності моделі формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи та соціальних педагогів, яка складається із чотирьох блоків: теоретико-методологічного, проєктувально-технологічного, формувального та контрольньо-оцінювального [7, с. 138].

До теоретико-методологічного блоку моделі зараховано аксіологічний, системний, особистісно-діяльнісний, професійно-гуманний, компетентнісний підходи; загальнодидактичні принципи (системності, наступності й неперервності педагогічного процесу) та екологічної спрямованості (міждисциплінарності, інтеграції екологічного й психолого-педагогічного знання; урахування глобальних, національних і регіональних аспектів екологічних проблем; коеволюції), організаційно-педагогічні умови забезпечення ефективності формування в зазначених фахівців екологічних цінностей, які за змістом і процесом стосуються їх еколого орієнтованої підготовки.

У проєктувально-технологічному й формувальному блоках моделі визначено структуру екологічних цінностей майбутніх педагогів та етапи й методичну систему їх формування. З метою оцінювання системи формування екологічних цінностей майбутніх фахівців на кожному з етапів експерименту дослідження передбачався моніторинг цього процесу: вхідний, поточний, підсумковий (контрольно-оцінювальний блок моделі).

Список використаної літератури

1. Андрущенко В. П. Світанок Європи: Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття : монографія / В. П. Андрущенко. – Київ : Знання України, 2011. – 1009 с.

2. Асташова Н. А. Учитель: проблема выбора и формирование ценностей / Н. А. Асташова. – Москва ; Воронеж : Москов. психол.-соц. ин-т : МОДЭК, 2000. – 272 с.
3. Бобрицька В. І. Ціннісна платформа підготовки нового вчителя для об'єднаної Європи XXI ст. / В. І. Бобрицька // Цілі та результати освітніх реформ: українсько-польський діалог : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. (Київ, 15–16 травня 2013 р.). / редкол.: В. О. Огнев'юк, Л. Л. Хоружа, С. О. Сисоєва, Т. Левовицький, Е. Хофман ; за заг. ред. В. О. Огнев'юка. – Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. – С. 5–9.
4. Бойчук Ю. Д. Теоретико-методичні основи формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Бойчук Юрій Дмитрович. – Харків, 2009. – 459 с.
5. Гончаров В. Проблема підготовки нового вчителя: філософія, соціокультурний і педагогічний аспекти / Володимир Гончаров // Вища освіта України. – 2012. – № 2. – С. 23–27.
6. Єфіменко Т. В. Культуротворчий потенціал екологічних цінностей / Т. В. Єфіменко // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : зб. наук. пр. – Київ : Міленіум, 2001. – № 4. – С. 57–61.
7. Крамаренко А. М. Формування екологічних цінностей майбутніх учителів початкової школи: теорія і практика : монографія / А. М. Крамаренко. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – 380 с.
8. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія: ціннісний зміст і моральна основа [Електронний ресурс] / А. В. Матвійчук. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_49/Gileya49/F5_doc.pdf.
9. Морозова Л. П. Соціальні механізми формування цінностей молоді в перехідний період: соціально-філософський аналіз : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03 / Л. П. Морозова. – Київ, 2006. – 42 с.
10. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. – Київ : Академвидав, 2006. – 424 с.
11. Турчаева Р. А. Развитие экологического сознания будущих специалистов : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / Р. А. Турчаева. – Москва, 2008. – 29 с.
12. Педагогічна Конституція Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yspu.org//images/0/00/Frankfurt2013.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2015.

Крамаренко А. Н. Эколого-ценностный портрет будущего учителя начальной школы и социального педагога

В статье представлен эколого-ценностный портрет будущего учителя начальной школы и социального педагога. Определены аксеологические составляющие системы экологических ценностей будущих специалистов, а именно: общечеловеческие экологические ценности; социоприродные экологические ценности: эколого-этические (природа как ценность), эколого-гуманистические ценности (человек как ценность), эколого-эстетические ценности (красота природы как ценность), социопродуктивная эколого ориентированная деятельность как ценность; личностно-экологические ценности.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическое воспитание, экологические ценности будущего учителя начальной школы, социальный педагог, формирование экологических ценностей.

Kramarenko A. Ecological Portrait of Future Teacher of Initial School and Social Teacher

It is elaborated the model of scientific-methodic providing of staged forming of ecological values of future teachers of primary school and social teacher during the professional training; it is grounded the necessity and it is proved the topicality of

implementation of different aspect and multilevel pedagogical conception of forming of ecological values as the source of development of ecologically-holistic personality of future primary school teacher; it is represented the author's scientific-methodical resource on forming of ecological values of future primary school teachers during the process of educational studies and extra-curricular work at high educational establishments.

There are concretized notions of essence of ecological values of future primary school teachers and social teacher, there are characterized indicators and levels of their formation among the mentioned specialists.

It is proved that due to the implementation of model of forming of ecological values of future primary school teachers and thanks to the scientific-methodical system of its staged providing (through the using of axiological, systematic, personal-activity's, professional-humane, competence approaches to the mentioned process of forming) it is possible to increase significantly the effectiveness of training of future specialists of primary school for the ecological-pedagogical activity.

Key words: *ecological education, ecological education, ecological values of future primary school teachers, social teacher, forming of ecological values.*